

Тема НДР: «Науково-методичне забезпечення навчання географії України в загальноосвітній школі»

УДК 37.016:3

Стаття видана в часопису *Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych.* – Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP Uniwersytet w Białymstoku, – W., 2014 s. 11-18

TETIANA NAZARENKO,
doktor Habilitation ped.nayk, doktor filozofii (Ph.D.),
starszy pracownik naukowy,
Narodowa Akademia Nauk Pedagogicznych Ukrainy
Instytut pedagogiki
e-mail: geohim@ukr.net

KSZTAŁTOWANIE SAMODZIELNOŚCI POZNAWCZEJ UCZNIÓW SZKOŁY SPECJALISTYCZNEJ

Klyuchovi slova: niezależność poznawcza, szkoła specjalistycznej, zróżnicowane instruction, szkolenia w zakresie technologii, uczniias koncentrowany metoda.

Skutecznymi metodami i podejściami przy kształtowaniu samodzielności poznawczej uczniów są przede wszystkim metody prób i błędów, analizy i analogii, porównania i realizacji sprzeczności. Tak więc, istota metody prób i błędów polega na samodzielnym rozwiązywaniu konkretnego zadania poprzez wybór najbardziej optymalnej decyzji wśród wielu wariantów. Pożądane wyniki można uzyskać w przypadku, jeżeli istnieje nieznacząca ilość wariantów, w innych warunkach one wymagają dużo czasu. Naszym zdaniem rozwojowi samodzielności poznawczej uczniów szkoły specjalistycznej będzie sprzyjać wprowadzenie zachęcania społecznego oraz społeczne znaczenie ich działań i czynów, jak również ograniczenie pomocy dorosłych i wykorzystywanie pośrednich metod zarządzania.

Samodzielność poznawczą w szkole specjalistycznej możemy zdefiniować w kilku podstawowych odmianach:

1) samodzielność motywacji do nauki, która objawia się w kształtowaniu pozytywnego stosunku do wykonywania planu projektowej działalności wyszukiwawczo-badawczej w małych grupach;

2) samodzielność myślenia, która objawia się przy rozpatrzeniu przedmiotowej istoty zjawisk i procesów;

3) samodzielność w wykorzystywaniu umiejętności edukacyjnych, przyzwyczajzeń, przekonań, podejść pracy rozumowej;

4) samodzielność zachowania, która objawia się w zdolności do koordynacji własnej edukacyjno-poznawczej działalności z podobną działalnością innych uczestników procesu uczenia się i z nauczycielem; w zdolności rozwijać cechy indywidualne i osobowe procesów poznawczych;

5) samodzielność w działalności praktycznej, która przejawia się poprzez wykonywanie operacji praktycznych i w ramach planowanego projektu – od wyboru i realizacji rodzajów działalności edukacyjno-poznawczej do demonstracji multimedialnej prezentacji wyników projektu.

Badania naukowe potwierdzają opinię o tym, że samodzielność w nauce pewnego przedmiotu zdeterminowana jest przez czynniki następujące:

- obecność odpowiedniego poziomu motywacji edukacyjnej;
- stosunek nauczyciela do przejawów edukacyjnej i poznawczej samodzielności ze strony uczniów [3];
- umiejętność uczniów starszych klas do planowania własnej działalności poznawczej [5];
- poziom rozwoju umiejętności refleksyjnych uczniów starszych klas [4];
- zdolność do samodzielnego stosowania otrzymanej wiedzy [6].

Analiza źródeł naukowych pozwala na projektowanie ogólnej autorskiej definicji samodzielności poznawczej. Więc, działalność poznawcza jest osobistą cechą ucznia, co daje mu możliwość samodzielnie stawiać edukacyjno-poznawczą cel oraz formułować zadanie.

Wiek młodzieńczy jest wyjątkowym w stosunku do doskonalenia form i sposobów działalności edukacyjno-poznawczej. W tym wieku działalność

edukacyjna wzrasta w działalność poszukiwawczo-badawczą; orientowane i wykonawcze edukacyjne działania szybko przechodzą z reproduktywnego poziomu na poziom twórczy; rośnie poziom sformowanej refleksji w postaci prognozującego samodzielnego oceniania, planowania samodzielnej kontroli swojej pracy edukacyjnej [2]. Na podstawie tego odbywa się kształtowanie podejść samodzielnej działalności.

W wieku młodzieńczym wzmacniają się i motywy poznawcze. Dlatego zainteresowanie w wiedzy polega na prawidłowościach przedmiotu uczenia się jako dyscypliny edukacyjnej i nauki.

Naszym zdaniem powinna istnieć specjalna technologia nauczania geografii w szkole specjalistycznej, która będzie sprzyjać rozwojowi działalności poznawczej uczniów starszych klas jako osobliwej grupy wiekowej, skierowanej na realizację społeczno-statusowych pozycji w przyszłości. Na rzecz opracowania specjalnej technologii oraz metodyki technologii uczenia się geografii wskazuje i ten fakt, iż uczniowie starszych klas są zainteresowani nie tylko geografją edukacyjną, lecz także postępem analizy poznawczej, sposobem udowodnienia własnego punktu widzenia. Dlatego i projektowanie, i stosowanie współczesnych edukacyjnych technologii pedagogicznych we wskazanej kwestii całkowicie odpowiadają wiekowym osobliwościom uczniów starszych klas. Ponadto, znaczący wpływ na rozwój osobowości ucznia starszej klasy wywiera kolektyw rówieśników. Należy dodać do tego jeszcze pragnienie odniesienia sukcesu uczniów starszych klas – wtedy konieczność kształtowania zainteresowania poznawczego oraz motywacji poznawczej w czasie nauki geografii w szkole specjalistycznej będzie oczywistą.

W trakcie rozwoju samodzielności poznawczej uczniów starszych klas kształtowane są umiejętności, które umożliwiają jej dalsze rozwijanie.

Głównym strukturalnym składnikiem procesu kształtowania samodzielności poznawczej ucznia można uznać poznawcze zadanie dydaktyczne i rozwijać go w postaci kilku podzadań – rolowych, projektowych, informacyjnych i komputerowych itp.

W procesie rozwiązywania zadania poznawczego uczeń musi stosować metody myślenia logicznego: analizę, syntezę, porównywanie, rozumowanie, abstrakcję, uogólnienie, klasyfikację i więcej.

W celu sprzyjania edukacyjno-poznawczego zadania rozwojowi samodzielności poznawczej, zadanie te powinno mieć cechy następujące: przedstawiać pewną sytuację niezwykłą, posiadającą minimalne cechy stereotypowe (przynajmniej w odniesieniu do konkretnego, indywidualnego ucznia); być specyficznym przedstawionym (werbalnie, w przenośni, jako sytuacja realna), aby zachęcić uczniów do realizacji metod idealizacji i abstrakcji w formie strukturalno-logicznych schematów rozwiązywania zadania; rozwiązywanie i taktyka rozwiązania powinny być dorozumianymi, zawierać podejścia innowacyjne; taktyka rozwiązywania zadania powinna być oryginalną.

W ten sposób analiza naukowo-teoretycznej podstawy problemu kształtowania samodzielności poznawczej uczniów pozwala wyróżnić dwa główne koncepcyjne podejścia do jej rozpatrzenia: pierwsze, oparte o naukową analizę samodzielności jako zjawisko procesów psychicznych; drugie, oparte o opracowanie działań naukowo-poznawczych i logicznie związanych z nimi aktywności i działalności.

Algorytm kształtowania samodzielności poznawczej uczniów w nauce geografii w szkole specjalistycznej naszym zdaniem ma być następujący:

Etap 1 – stawienie celu – formułowanie celu naukowo-poznawczej działalności w trakcie nauczania uczniów geografii;

Etap 2 – samodzielne projektowanie, modelowanie warunków osiągnięcia naukowo-poznawczego celu;

Etap 3 – samodzielny lub z udziałem nauczyciela geografii wybór zasobów realizacji naukowo-poznawczej działalności;

Etap 4 – ocena (samodzielna i z udziałem pedagoga) wyników działalności poznawczej.

We współczesnej nauce ukraińskiej odbywają się procesy modernizacji i reform, co zapewnia równy dostęp do wysokiej jakości edukacji wszystkim

grupom uczniów w zależności od ich umiejętności, indywidualnych predyspozycji i potrzeb.

Tak więc, przeprowadzona analiza samodzielności poznawczej jako przedmiotu badań psychologo-pedagogicznej nauki pozwala stwierdzić, że poszukiwanie optymalnej ścieżki kształtowania samodzielności poznawczej zakłada w procesie edukacyjnym przyjęcie nowej kultury uczenia się, w której wiedza, umiejętności, cechy osobowości nabywane są w procesie działalności i rozwiązywania problemów w warunkach aktywnej pozycji ucznia i uwzględnienia jego indywidualnych osobliwości. Problem kształtowania samodzielności poznawczej badany jest przez nas w płaszczyźnie osobowościowo zorientowanego podejścia jako podstawowego.

LITERATURA

1. Bieliawcewa T. Zastosuwanija metodu projektiv pry formuванні piznawalnoji aktywnosti uczniw / T. Bieliawcewa // Widkrytyj urok. — 2004. — № 5. — S. 24—25.

2. Bech I. Wychowanija osobystosti: u 2 kn.: Osobystisno orijentowanyj pidchid: Teoretyko-technologiczni zasady: nawcz.-metod. Wydannja / Iwan Dmytrowycz. — Kn. 1. — K.: Lybid', 2003. — 280 s.

3. Warakuta O.M. Samostijna robota uczniw na urokach social'noji j ekonomicznoji geografii Ukrainy [Elektronnyj resurs] / O.M. Warakuta. — Reżym dostępu do strony internetowej: <http://ukrtur.narod.ru/personalii/ukrgeo/v/varakuta/webvar/samostsecok/samostsocekon.htm>

4. Isajewa G. M. Metod projektiv – efektywna technologia nawczannja uczniw súčasnoji szkoly / Isajewa G. M. // Metod projektiv: tradyciji, perspektywy, žyttiewi rezyltaty : proektno-zorientowany zbirnyk. — K. : Wyd-wo „Departament”, 2003. — S. 12—21.

5. Kobernik S. Samostijna robota uczniw z geografii ta problema jiji wdoskonalennja / S. Kobernik//Geografia ta osnovy ekonomiky w szkoli : nauk.-metod. żurn. — 2007. — № 7 (Lyp.). — S. 2—6.

6. Jakowlewa W. A. Piznawalna samostijnist' uczniw jak naukowo-teoretyczna problema / W. A. Jakowlewa // Wisnyk Nacionalnoji akademii oborony Ukrainy. — 2009. — № 4 (12). — S. 81—86.

**НАЗАРЕНКО ТЕТЯНА ГЕННАДІЇВНА,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Інститут педагогіки НАПН України**

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ В УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

Анотація. С пропонованій статті розглядаються питання формування в учнів старшої профільної школи пізнавальної самостійності як педагогічна проблема. Автор статті протягом багатьох років досліджує питання щодо функціонування профільного рівня навчання географії в старшій школі є і співавтором першого в Україні експериментального підручника з географії для профільного рівня навчання, де проблема формування пізнавальної самостійності у старшокласників вирішується через систему завдання-запитання, тестів, освітніх технологій та особисто орієнтованого підходу.

Ключові слова: пізнавальна самостійність, профіль навчання, диференціація, освітні технології, особистісно орієнтований підхід.

**Nazarenko Tetiana G.,
Doctor Habilitation of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher
Institute of Pedagogy NAPS Ukraine**

FORMATION COGNITIVE INDEPENDENCE STUDENTS OF SPECIALIZED SCHOOLS

Annotation

The article considers issues forming with high profile school student's cognitive independence as pedagogical problem. The author of the article during many years is dealing with the profile school issues and is co-author of the first in Ukraine experimental geography manual for the profile teaching level, where the

students' cognitive independence issue is resolved through task-question system, test technologies teaching and personal oriented approach.

Key words: cognitive independence, profile school, differentiation, teaching technology, personal oriented approach.